

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КНИГА БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 5, 2013

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE DE PHILOSOPHIE
LIVRE DES SCIENCES DE L'INFORMATION ET DES BIBLIOTHEQUES
Tome 5, 2013

БИБЛИОТЕКИТЕ В ДУЕЛ СЪС СЪВРЕМЕННИТЕ ЦЕННОСТИ

ОЛЯ ХАРИЗАНОВА

Harizanova, Olya. THE LIBRARIES IN DUEL WITH MODERN VALUES

The article is provoked by the section Duel in Livenews.bg where it was raised an interesting question for ballot: more money for libraries or for sport.

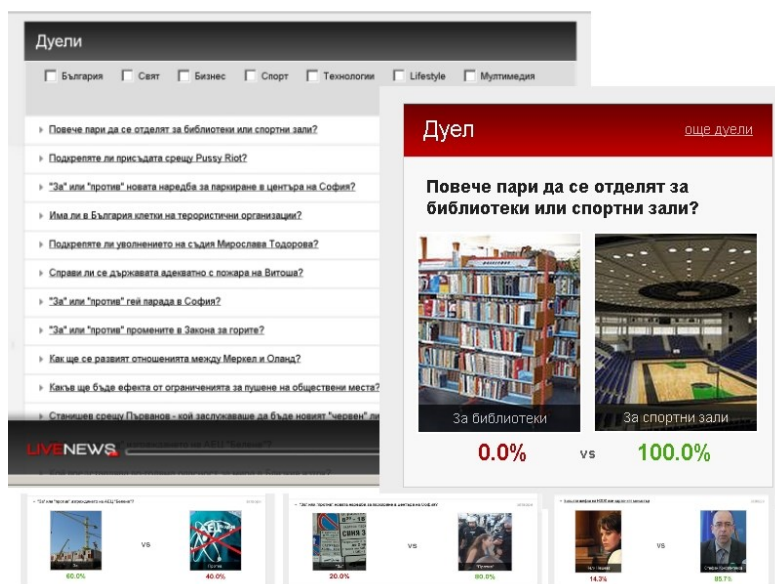
The author considers a number of issues related to the current state of public libraries in Bulgaria, the dimensions of the crisis in their services, personnel, funds, financing, etc. The emphasis is placed on the discrepancy between current attitudes of the younger generation, the marginalization of large groups, and the development of the knowledge economy. For example the main question in many publications is how the libraries can surmount the effects of chalga-culture or the mall-culture, which are the choice for majority of the younger population in the country. But essentially, the problem refers to the future of the libraries as active organizations in the information economy. It is undisputed that the use of ICT is growing both in different organizations (governmental institutions, educational institutions, businesses...) and in households. It could be argued that more Bulgarians already personalize their information space according to their individual needs. More importantly, the expectations of the younger generation are about a library founded on ICT and Internet. These expectations are not related directly to the effects of chalga- and mall-culture, rather with the level of technological development of libraries and technological preferences of many Bulgarians. Are the libraries ready for this challenge? The answer is "no" because the libraries are in an uncertain institutional environment on one hand, and on the other – in a market economy with intense competition on IT services. It is a fact that the market is dominated by technology giants like Google, Microsoft, etc., international publishers and distributors of IT products, local "players" or small suppliers, who are struggling, however, to attract the same customers. The success of libraries today largely depends on their positioning in the free market of information services (with or without support by

the state). How the public libraries could meet the preferences of the users without clear governmental policy and with an insignificant financing?

The author concludes that the public libraries have to prepare for three key transformations: (a) to orient their services for users through competitive technologies for the information access; (b) to change their internal structure and to take new activities (mostly related to the management of information flows in the computer networks); (c) to have sufficient qualified personnel in the areas of ICT.

Поводът

Като заклет потребител на интернет редовно „разлиствам“ уеб пространството – новини, книги, статии, софтуерни приложения... ежедневно спират погледа ми върху екрана. Днес (един хубав септемврийски ден) попаднах на ето това:

Източник: <http://www.livenews.bg/> (14.09.2012).

Първоначално не ме изненада поставената тема в рубриката „Дуел“ („Повече пари да се отделят за библиотеки или спортни зали?“), а изписаните в зелено 100% „За спортни зали“. Запитах се дали това се дължи на единодушен вот или на липса на гласове, или на многото библиотеки у нас и малкото спортни зали, или на приоритетите в обществото (в полза на залите), или на нещо друго... След няколко секунди на взирание вниманието ми все пак бе привлечено от самата тема на дуела. Ето защо разгледах и другите теми в тази рубрика. Открих, че са

на особени, болезнени за обществото ни проблеми, а някои от тях сочеха различни резултати.

Поддадох се на съмнения. Помислих си, че става дума за манипулиране на резултатите, най-малкото поради липсата на информация за броя на подалите вот. Но едно е очевидно: за някои темата библиотеки е нужна или ... интересна. Вече бях заинтригувана. В двубой са ввлечени интелекта и спорта!?

Библиотеката като нужда

Онези, които по един или друг начин са свързали професионалната си кариера с библиотека, веднага ще изтъкнат ценността ѝ за обществото. Това е така, защото библиотеките са специализирани организации за набавяне, обработване, съхраняване и разпространяване на информация, за осигуряване на достъп до културното наследство, все ценности за съвременното ни общество – информационното, на икономиката на знанието.

От друга страна, проведени през последните години проучвания сочат засилване на интереса на някои граждани към библиотечните услуги. Например на 21 май 2012 г. електронната медия News.bg публикува материал със заглавие „Все повече читатели в библиотеките“, като се основава на изследване на НСИ. По-конкретно, в публикацията се съдържа следното:

„Значително се увеличават посетителите на библиотеки у нас, отчитат от Националния статистически институт. През изминалата 2011 г. в сравнение с предходната 2010 г. те са със 172 000 повече или 5,8%. С 0,9% обаче намаляват регистрираните читатели, като през 2011 г. те са 218 000 или с 1 825 лица по-малко в сравнение с 2010 г. Общият зает библиотечен фонд на един читател е 28 броя. Изследването на НСИ обхваща библиотеките с библиотечен фонд над 200 000 библиотечни единици, които през 2011 г. са общо 47. ... Книгите в библиотеките са 18 427 000 или 56,3% от общия библиотечен фонд и в сравнение с 2010 г. делът им се увеличава с 331 000“¹.

Както е видно от цитираното по-горе, наистина е налице увеличаване, но... на посетителите по някаква причина дадена библиотека. Следва да се обърне внимание и на това, че всъщност регистрираните читатели намаляват, като става дума за 47-те най-големи библиотеки в страната (с фонд над 200 000 библиотечни единици)². А какво се случва в останалите библиотеки?

¹ News.bg (21.05.2012, 13:08 (обновена 21.05.2012, 13:15), <http://news.ibox.bg/news/id_657214608;14.09.2012>.

² Тези библиотеки според НСИ са: Националната („Св. Св. Кирил и Методий“), всички 27 регионални, само 4 читалищни и градски, 11 към висши учили-

След направена консултация със специалист по библиотечни дейности стана ясно, че в цитираната статия е допусната терминологична неточност, което е обяснимо – не всеки разбира тънкостите на занаята. Какво уточнение може да се направи? В библиотеките би следвало да влизат само регистрирани читатели, защото има (или би следвало да има) пропускателен режим (за да влезеш, трябва да имаш читателска карта). Възприетите в практиката показатели за отчитане пък са следните: *посещаемост* – колко пъти един читател е влязъл в библиотеката; *посетител* – все още няма утвърден такъв показател, но се регистрират посещения в дневника на библиотеката и на съответните ѝ отделите, като се посочва общата сума на влезлите в библиотеката; *потребители* на библиотеката са и регистрираните читатели, които физически я посещават, и онези, които посещават само сайта ѝ, т. е. виртуалните посетители. Все пак в България има библиотеки, в които влизат хора само за справка, но не се регистрират като читатели. В публичното пространство трите термина (читател, посетител и потребител) се използват като синонимни.

Според доклад на професионалното сдружение на библиотекарите³, по данни на НСИ през 2004 г. библиотеките са били общо 6900, от които: над 3300 читалищни, над 2500 училищни, около 70 университетски, над 300 научни и специални библиотеки. От тези данни е трудно да се пресметне колко са били обществените библиотеки през 2004 г., но във всички случаи са над 3300 (читалищни, регионални...). Условни са и числата във всяка една от изброените позиции. Да приемем обаче, че данните са били такива, поради липса на коректен източник. (Което само по себе си е сериозен проблем, нали?)

Две години по-късно, отново по данни на НСИ за 2006 г. библиотеките вече са 4552. След още две години, през 2008 г., проучване на Програма Глобални библиотеки България установява по безспорен начин (посещение „на място“ на анкетьори), че работещите обществени библиотеки у нас са 2351⁴ (тук не се включва Националната). За този период статистиката продължава да следи избрани библиотеки, но те също намаляват – от 50 през 2005 г. до 47 към момента.

За да не обременявам уважаемия читател с още и още данни, ще обобща, че дори и от изброеното е видна *негативна тенденция*: еже-

ща, едва 4 специални. Вж.: НСИ, <<http://www.nsi.bg/otrasal.php?otr=24&a1=613&a2=638&#cont>; 16.09.2012>.

³ Грашкіна, В. (2006) Съвременно състояние на библиотеките в България. <http://www.lib.bg/proekti/bul_bibl.pdf; 14.09.2012>

⁴ Вж.: Глобални библиотеки България, <<http://glbulgaria.bg/>>; Харизанова, О. (2010) Информационно и комуникационно развитие на библиотеките: Система от индикатори.– София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2010. – с. 117–222.

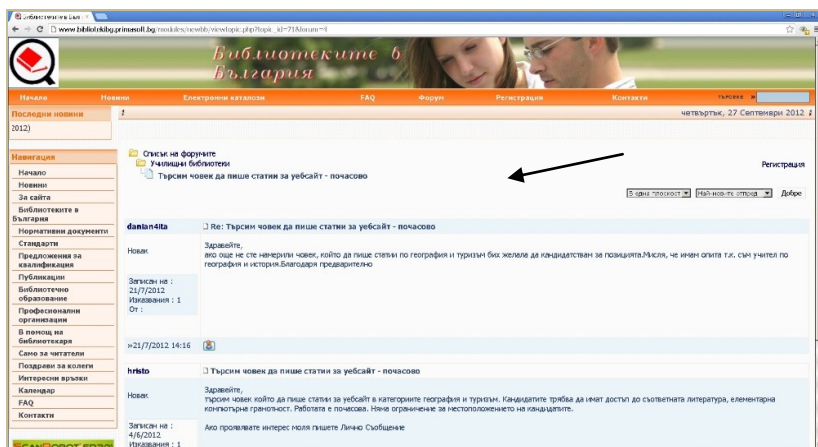
годно намаляване на броя на библиотеките в страната. Тази тенденция с особена сила важи за училищните и читалищните библиотеки. Ето защо не е изненада, че общият брой на регистрираните читатели също намалява. Категорично е обаче, че са нужни прецизни изследвания на моментната картина в библиотеките, защото водената национална статистика не е представителна за всички, а само за „развитите“ (разбирано като наличен по-голям фонд) библиотеки.

Ако обърнем внимание на другата страна – потребителите на библиотечни услуги, можем да бъдем по-оптимистични. Онези от нас, които все пак влизат в библиотеките, най-вероятно имат нужда от тях. Дори и да намаляват, да изчезват от културното пространство на страната ни, дори и да са с драстично намалени възможности да доставят новото, актуалното, дори и да не са ценност за мнозина, библиотеките все пак са необходими. Повод за оптимизъм е, че въпреки икономическата криза, броят на книгите в някои от тях расте, както става ясно от цитираното по-горе. Увеличават се и посетителите, нуждаещи се от библиотечно обслужване.

От трета страна, нараства броят на обществените прояви, опитващи се да насочат вниманието към четенето и библиотеките. Едно незадълбочено търсене в интернет-пространството веднага извежда поредица от събития само през август и септември на настоящата 2012 г.:

- „София диша“ събра четящите на улицата. На „Ангел Кънчев“ се организираха литературни двубои и игри. (в. Днес от 13.08.2012; вж.: <<http://www.dnes.bg/festivali/2012/08/13/sofiia-disha-sybra-chetiashtite-na-ulicata.166043>; 15.09.2012>)
- Стара Загора – един от най-четящите градове. (DarikNews от 01.09.2012; вж.: <http://dariknews.bg/view_article.php?article_id=955912; 15.09.2012>)
- Открояват най-четящите градове. (Академика от 16.08.2012; вж.: <<http://akademika.bg/2012/08/>; 15.09.2012>) и др.
- Маратон на четящите хора. (Регионална библиотека „П. Славейков – Варна, април 2012; вж.: <<http://www.libvar.bg/projects/marathon.html>; 15.09.2012>) и др.

Съществува обаче още една гледна точка – тази за нуждите на самите библиотеки. Пред какви бариери са изправени те, затрудняващи ги в усилията им не просто да оцелеят, а да заемат подобаващо място в обществения живот? Едва ли е възможно накратко да се изброи и аргументира всеки от актуалните библиотечни проблеми. Защото те са свързани както с материалната им осигуреност, така и с необходимия квалифициран човешки ресурс, съвременни технологии, но и съвременна визия за развитие. В тази връзка ще онагледа само един факт, на който отново се натъкнах отново в интернет:

Източник: Библиотеките в България. < <http://www.bibliotekibg.primasoft.bg/>; 14.09.2012>

Съдържащото се в горното изображение (прочетено до края на м. септември 186 пъти от посетители на сайта) е повод и за размисли, и за дискусия. Обърнете внимание: търси се човек за „писане на статии в уебсайт в категориите география и туризъм“ и да е с „елементарна компютърна грамотност“. Съобщението е публикувано във форум на престижния сред библиотечната колегия сайт „Библиотеките в България“ в рубриката „Училищни библиотеки“. Очевидно е също така, че hr isto (пуснал личното съобщение) има достъп до форумите на този сайт. И тук възникват поредица въпроси: авторът на съобщението има ли пряко отношение към библиотеките или е случаен „минувач“ през случайно открит сайт; защо съобщението е публикувано точно в този сайт и тази рубрика; доколко са защитени форумите на библиотеките например срещу „опасни“ и „неприлични“ съобщения; дали човек с елементарна компютърна грамотност може да изпълни онова, за което биха го наели (макар и почасово); за статии в какъв точно сайт търсят човек и пр. Тук ще опиша само две основни според мен хипотези:

- (1) търси се човек с достъп до специализирана литература за някои от сайтовете, предлагащи готови курсови и дипломни работи; hr isto е убеден в компетентността на библиотекарите, като е сигурен, че имат достъп до необходимата информация; поради това е публикувал съобщението си в сайта „Библиотеките в България“ предпологайки, че именно това е централизираният достъп до национална платформа на библиотеките (което, разбира се, не е така – такава платформа няма!);

(2) hristo е библиотекар и има нужда от някой, дори и с елементарни познания за работа с компютър, който да му помогне да „качва“ в сайт необходими статии.

Първата хипотеза може да бъде отнесена към графа „похвала“ за библиотекарите, въпреки уточнението „елементарна компютърна грамотност“. Втората обаче категорично подсказва проблем с ИКТ-уменията на библиотечния персонал (който, между другото, е регистриран в поредица от проучвания като сериозен недостатък на системата!). Всъщност, двете хипотези очертават въпрос, по който все още никой от професионалните и научните среди, свързани с библиотеките, не се е произнесъл достатъчно ясно и аргументирано. Безспорно е обаче, че днес, по една или друга причина, библиотекарят е „невидим“. Неговата професия се числи към групата на неособено престижните, с ниско заплащане, с недобри условия на труд. Особено показателно в това отношение е силната феминизация на сектора (около 98% от заетите са жени).

Струва ми се, че изброените по-горе проблеми и въпроси около българските библиотеки, пряко или косвено са свързани все с хората, заети в тях или ангажирани с тяхното управление и контрол. Питам се кой, защо и срещу какво работи в библиотеките? Какъв е делът на случайно попадналите в библиотечната система? Какви защитни механизми са изградени срещу наемането на хора без необходимата квалификация, а ако липсват – защо? Доколко именно проблемът човешки ресурс рефлектира върху престижа на библиотеките? Дали всичко това не се съдържа в резултата на двубоя (100% за спортни зали)?

На част от въпросите може да се намери отговор в някои държавни документи. Например след усърдно проучване установих, че в процес на подготовка е Държавно образователно изискване за придобиване на квалификация по професия „Библиотекар“⁵. Това изискване е във връзка със Списъка на професиите за професионално образование и обучение по чл. 6, ал. 1 от Закона за професионалното образование и обучение. Действащ ли е този документ? Отговорът е отрицателен. Достъпен е проект, създаден в края на 2011 г., придружен и от проект за Наредба от страна на министъра на образованието, младежта и науката. В проекто-наредбата е видно следното разяснение: „Държавното образователно изискване за придобиването на квалификация по професията 322010 „Библиотекар“, съгласно приложението към тази наредба, определя изискванията за придобиването на трета степен на професионална квалификация за специалността 3220101 „Библиотечнознание“. Въз основа на ДООИ по чл. 1 и рамковата програма по

⁵ Документът е достъпен през сайта на НАПОО с адрес <http://www.navet.government.bg/bg/doi/doi_dv/32-journ; 27.09.2012>.

чл. 10, ал. 3, т. 3 от Закона за професионалното образование и обучение се разработват учебен план и учебни програми за обучението по специалността по чл. 2“.

Защо почти една година изискванията към професията не са публикувани в „Държавен вестник“ и не са влезли в сила, не можах да установя. Но внимателният прочит на съдържащото се в проекта ми дава основание за сериозно притеснение. Например в „Списъка на професиите за професионално образование и обучение“ областта на образование е определена като „Журналистика, масова комуникация и информация“, професионалното направление – като „Библиотечно-информационни науки и архивистика“, професията е библиотекар, наименованието на специалността е библиотекознание, а степента на професионална квалификация – трета. От друга страна, описаните държавни изисквания към професията библиотекар съдържат следните любопитни подробности:

„2. Описание на професията

2.1. Трудови дейности, отговорности, личностни качества, особености на условията на труд, оборудване и инструменти, изисквания за упражняване на професията, определени в законови и подзаконови актове (здравословно състояние, правоспособност и др.)

Библиотекарят извършва трудовата си дейност в библиотеки и/или читалища във всички типове библиотеки или културни институции, като спазва утвърдените законовите и подзаконовите нормативни актове, регламентиращи дейността му.

Библиотекарят планира, организира и отчита дейността на библиотеката и предоставя информация за целите на статистиката, отчетността и други видове изследвания. Той осигурява ефективна организация на труда чрез прилагане на съществуващите нормативни актове, инструкции и указания. Поддържа финансовата и отчетната документация на библиотеката, въз основа на държавните стандарти в областта на библиотечно-информационната дейност.

Изпълнява работа по осигуряване на библиотечните процеси според профила и библиотечната технология (комплектуване, обработка на библиотечния фонд, организация и използване на каталозите и другите елементи на справочно-библиографския апарат, използване на автоматизирани бази данни, организация и съхраняване на фондовете, справочно-библиографско и информационно обслужване на читателите и абонамент на периодични традиционни и електронни издания). Всички дейности се извършват съобразно целите на библиотеката и

МИНИСТЕРСКИ СЪВЕТ
НАЦИОНАЛНА АГЕНЦИЯ ЗА ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ

Проект

Държавно образователно изискване
за придобиване на квалификация
по професията „Библиотекар“

Професионално направление:	
022	Библиотечно-информационни науки и архивистика
Наименование на професията:	
022010	Библиотекар
Специалност:	Степен на професионална квалификация
0220101	Библиотекознание
	Трета

София, 2011 г.

потребностите на нейните ползватели. Обработването на новопостъпилите библиотечни документи – регистриране и класифициране – се извършва въз основа на действащите стандарти и класификационни схеми. Организира и съхранява библиотечния фонд. Извършва вторичен подбор и отчисляване на библиотечните документи. Поддържа справочния апарат на библиотеката (справочен фонд, система от традиционни и/или електронни каталози и картотеки). Извършва справочно-библиографско и информационно обслужване. Инициира дейности по разпространение на библиотечно-информационна грамотност сред потребителите.

Библиотекарят обслужва читателите във всички звена на библиотеката с всички видове информационни носители и по линията на междубиблиотечното заемане. След допълнителна квалификация той може да извършва анализи, наблюдения и проучвания с цел оптимизиране на библиотечно-информационната дейност, да инициира прилагането и да използва информационните технологии в дейността на библиотеката.

В регионалните библиотеки и в библиотеките към читалищата той извършва планиране и провеждане на тематични лекции, срещи с автори и други събития като съставя графици за тяхното провеждане, осъществява постоянна връзка с местни и неправителствени организации, средни, висши училища и други обществени институции. Разработва тематично-експозиционни планове на изложби, маршрути, заявява необходимост от техническо оборудване и зали. Съвместно с местни организации участва в осъществяването на национални и международни проекти.

В читалищните библиотеки библиотекарите осигуряват съхранението и на други видове експонати и музейни фондове, като осъществяват контрол на режима на съхранение.

Библиотекарят, който работи в училищна библиотека, подпомага учебно-възпитателната дейност в училището чрез изработване на тематични подборки на документи по предметите, преподавани в училището (в книжен и в електронен вариант). Поддържа тематични (традиционни или електронни) картотеки според спецификата на читателските интереси. Осъществява постоянна връзка с ръководството и с педагогическия състав на училището и участва в работата на педагогическия съвет в случаите, когато се разглежда работата на библиотеката. Провежда обучение на учениците от всички класове по програмата за библиотечна информационна грамотност. Библиотекарят съдейства на ръководството на училището при организиране на извънкласните дейности на училището.

Библиотекарят носи отговорност за извършване на основните библиотечни дейности, включващи покупка, обработка, съхранение и обслужване с библиотечни документи в зависимост от договореното в длъжностната му характеристика. Сътрудничи за изпълнението на краткосрочни и дългосрочни задачи на библиотеката качествено и в срок. Отговаря за опазване на личните данни на потребителите и за спазване на технологичната дисциплина и вътрешния ред. Той отговаря за материалната база, за поверените му библиотечни фондове и съще-

ствуващите в читалището експонати. Носи финансова отговорност за тях в съответствие с българското законодателство. Отговаря за правилното съхраняване на библиотечния фонд, което се изразява в съблюдаване на нормите за съхранение (отчита физикохимичните фактори: температура, влажност, проветривост, осветеност, запрашеност, водо- и пожарна защита, електромагнитна защита; биологичните фактори: микроорганизми, насекоми, гризачи) и се грижи за повишаване на неговата биоустойчивост чрез дезинфекция, дератизация и други. Когато работи с технически средства, спазва инструкциите и носи отговорност за безопасно обслужване и предотвратяване на аварии и инциденти.

При изпълнение на технологичните библиотечни дейности много важно е библиотекарят да притежава организационни качества, добри комуникативни умения, способности за работа в екип и толерантност във взаимоотношенията с потребителите и персонала на библиотеката, да проявява инициативност и самостоятелност при вземане на решения. (...)

Работната среда на библиотекаря включва библиотечни стелажи, бюра, маси и столове, каталожни шкафове, изложбени витрини, шандове и други инструменти за презентация на части от библиотечния фонд, хардуер (компютри и периферни устройства), аудио-визуална и сценична техника, театрален реквизит (национални костюми и други).

Законовите и подзаконовите нормативни документи, които засягат упражняването на професията „Библиотекар“, са: Закон за обществените библиотеки, Закон за задължително депозиране на екземпляри от печатни и други произведения, Закон за счетоводството, Закон за обществените поръчки, Закон за ДДС, Закон за защита на потребителите, Закон за народните читалища, Правилник за организацията и дейността на библиотеката, утвърден от съответния общински съвет или читалищното настоятелство, Правилник за обслужване на читателите, Стандарт за библиотечно-информационно обслужване, Стандарт за описание и ръководство за азбучните (традиционни и електронни) каталози на книгите и на периодичните издания, Таблици на Универсалната десетична класификация (УДК); Предметен рубрикатор, Правила за предметизиране, Наръчник по библиотечна техника, Наредба за запазване на библиотечните фондове на Министерството на културата (съгласувана с Министерството на финансите с писмо 04.06.0179/26.10.1994 г., в сила от 01.01.1995 г.)⁶.

Позволих си да цитирам голяма част от текста, за да онагледя объркването на авторите му: библиотекарят прилага библиотечни технологии, но съхранява театрален реквизит (разбиран като национални костюми), работи с аудио-визуална и сценична техника... обграден от „библиотечни стелажи, бюра, маси и столове, каталожни шкафове, изложбени витрини, шандове и други инструменти за презентация на части от библиотечния фонд“. Нещо повече, полага грижи за фонда,

⁶ НАПОО, <<http://www.navet.government.bg/>; 27.09.2012>.

включително за „неговата биоустойчивост чрез дезинфекция, дератизация и други“. Към всичко това следва да се добави особено важното задължение на библиотекаря: да „отговаря за опазване на личните данни на потребителите и за спазване на технологичната дисциплина и вътрешния ред“. Тук е необходимо да се напомни, че в България действа *Закон за защита на личните данни*, а така също Комисия за защита на личните данни. Как предвиденото в държавните изисквания към професията библиотекар е съгласувано с този закон? Колко библиотекарите наистина имат право да съхраняват лични данни според действащите норми?

Можем само да благодарим на създателите на държавните изисквания, че са предоставили възможността библиотекарите все пак да могат да повишават професионалната си квалификация (т. 2.2 от документа), макар и единствено „като посещават семинари, курсове и други форми за допълнителна квалификация“. Всъщност, налице е не добре премислен документ със странно съдържание, който се опитва да взимашта от два други – Закона за обществените библиотеки и Закона за читалищата. Цели да регламентира 3-та степен на професия „библиотекар“, но засяга длъжности в библиотеките, за които се изисква по-висока степен на образование (магистърска степен).

Като цяло, документът е с общ обем 10 страници, подобни на цитираното. В края му се съдържат изисквания към „обучаващите“, като приключва със следното: „Препоръчително е на всеки три години обучаващите да *преминават* курс за усъвършенстване на професионалната квалификация“. Нужно е да се уточни, че последното на практика е невъзможно и това би следвало да го знае всеки, запознат със системата.

Самата библиотечна общност, от своя страна, често напомня за бариерите пред развитието и/или модернизиранието на системата. Достъпно е например следното мнение: „Мисията на библиотеките е да обслужват обществените интереси във всички области на знанието. За да я осъществят, те се нуждаят от активната подкрепа на обществото. За съжаление днес библиотеките са в едно незавидно положение, оставени сякаш на доизживяване. Финансовият колапс, в който се намират поставя под въпрос тяхното оцеляване ...“⁷.

Библиотеката като интерес

Престижно или не, в библиотеките работят няколко хиляди души. Например през 2005 г. те са били 6705. За следващия период ще се спра по-подробно само на официалните данни на НСИ (макар те да се отна-

⁷ *Библиотеките в България*. Малко история: За тези, които не знаят и за тези, които са позабравили. <<http://bibliotekibg.primasoft.bg/modules/news/article.php?storyid=61; 06.10.2012>>

сят до едва 47 библиотеки) поради липса на други данни. Както се вижда от табл. 1, броят на зетите е непостоянен, а това от своя страна дава основание да се повдигне въпроса за текучеството, за неговото влияние върху качеството на работа и, в частност, на обслужването. Сравнението между 2007-ма и 2011-та година показва, че разликата е с 88 души, но особено кризисна е била 2009 г. Какъв ли е бил броят на работещите в останалите библиотеки?⁸ От друга страна, дали наистина зетите в библиотеките са достатъчен брой? А може би са повече от необходимото? На тези въпроси все още не е даден отговор, няма и възприети осъвременени норми, според които това да се направи. Питам се кой, как и на базата на какво решава колко хора са нужни за работата в една библиотека?

Таблица 1. Брой на персонала в библиотеките, наблюдавани от НСИ

Година	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Брой зети в 47-те библиотеки	1605	1687	1582	1549	1574	1599

Източник: НСИ.

По-внимателното вглеждане в данните на НСИ откроява и различен брой наети в различните области на България, вероятно поради разлика в броя на населението в тях, но ... това не е официално обявено (табл. 2, фиг. 1). Всъщност, сравнението на данните от табл. 2 и фиг. 1 е повод за съмнение относно допускането, че броят на персонала е обвързан с населението. Например област Плевен е с приблизително два пъти по-малко население спрямо Бургас, но в библиотеките има наети по 47 души; областите Пловдив и Варна са с приблизително еднакъв брой население, а в същото време библиотечният персонал е почти два пъти повече в Пловдив. Налага се отново уточнението, че става дума за общо 47 библиотеки, сред които е Националната (София), регионалните (по една за всяка област), 4 читалищни и градски (не е ясно къде са разположени), 11 университетски (преобладаващо в София) и специални (най-вероятно в София). От друга страна може да се допусне, че броят на персонала е обвързан с фонда на библиотеките. Това допускане обаче не успях да потвърдя.

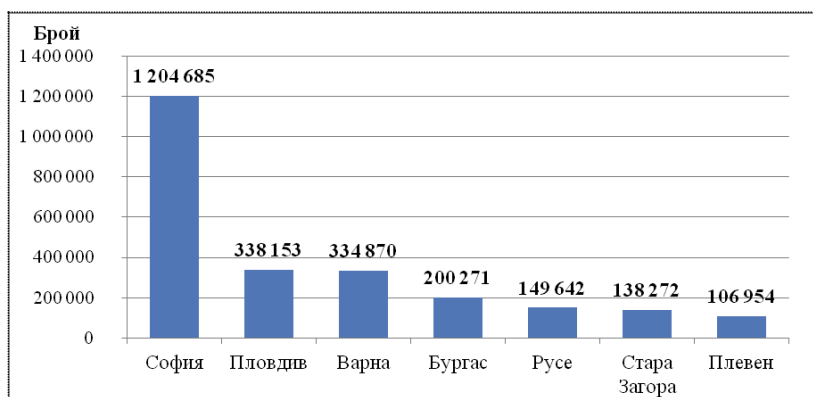
⁸ В читалищните библиотеки най-често е нает 1 човек, а също така – на половин щат. В оцелелите училищни библиотеки пък най-често работи някой учител, който няма достатъчно натоварване в учебния процес.

Таблица 2. Брой библиотечен персонал в някои области през 2011 г.

Област	Бургас	Варна	Велико Търново	Видин	Габрово
Брой библиотечен персонал в наблюдаваните библиотеки	47	60	63	17	20
Област	Пазарджик	Плевен	Пловдив	Русе	Стара Загора
Брой библиотечен персонал в наблюдаваните библиотеки	25	47	124	54	71

Източник: НСИ.

Фигура 1. Население в седемте най-големи града в България към 01.02.2011 г.

Източник: НСИ.

Каквито и да са отговорите на поставените въпроси относно броя на персонала в библиотеките, едно е безспорно – тези хора имат работа на фона на безработицата в страната и кризата на трудовия пазар у нас през последните години.

Относно библиотеките и тяхното състояние към момента е известно, че Министерството на културата управлява и контролира т.нар. обществени библиотеки, видно от действащия *Закон за обществените библиотеки*. Този нормативен акт е приет през юни 2009 г. (ДВ/05.06.2009, в сила от 6 юли същата година), но вече е изменян 2 пъти – два месеца след публикуването му (ДВ, бр. 74/15.09.2009) и след още осем месеца (ДВ, бр. 38/21.05.2010). Нека приемем, че промените

са били плод не на грешки/пропуски при създаването му, а на динамика в развитието на страната ни, както и на текстове в Закона за депозита. Остава обаче проблемът, че именно в Закон за обществените библиотеки е заложен *механизъм за функциониране на съответните библиотеки, който не е съобразен с обществените реалности*. Ще дам няколко примера. Обърнете внимание на чл. 4, в който е указано, че „обществените библиотеки предоставят безплатно основни библиотечни услуги“. В предходния чл. 3 изрично им е вменено задължението да „осигуряват правото на гражданите на равнопоставен и свободен достъп до библиотечно-информационното обслужване“, а така също да „съдействат за изграждането на гражданското и информационното общество“. Нещо повече, според чл. 2 пък „обществените библиотеки са образователни, информационни и културни институти с национално и местно значение, които събират, обработват, организират, съхраняват и предоставят за обществено ползване печатни и други произведения и информация, включително за книжовното и литературното културно наследство“. Е, признавам, вече се обърках. Защото:

- първо, обществените библиотеки безспорно са важни институции (наречени в закона „институти“) на национално и местно ниво;
- второ, те са длъжни да поддържат три ключови функции за развитието на нацията – образователна, културна, информационна;
- трето, те трябва да са иновативни структури, съдействащи за развитието на информационното общество у нас (за момент ще пропусна гражданското общество). Нима не е безспорен факт, че сме в етапа на икономиката на знанието, основана на съвременните ИКТ – поле за активност на библиотеките чрез предлагане на съвременни информационни услуги;
- четвърто, основните библиотечни услуги (частично видни от чл. 2, както и от глава пета на закона, макар да пораждат друга поредица от въпроси) следва да са безплатни за потребителите им.

Добре, но кой плаща за всичко това? Цитираното по-горе от Закона за обществените библиотеки струва пари, изисква финансова осигуреност. Да не говорим за квалификационните характеристики на персонала, който би следвало да поддържа предявените към библиотеките задължения (макар това изобщо да не е отчетено при разработването на държавните изисквания към професията).

Частичен отговор може да бъде открит в следващи текстове на закона. Например чл. 8 твърди, че обществената библиотека трябва да отговаря на следните условия: да притежава библиотечен фонд с обем над 3000 регистрационни библиотечни единици; да осигурява библиотечно-информационното обслужване на гражданите на територията,

определена с акта на учредяването ѝ; да разполага с подходящи помещения, оборудване и обзавеждане; да има осигурени източници за финансиране и да има квалифициран персонал. Уточнява се обаче, че условията за всичко това се определят в Стандарт за библиотечно-информационно обслужване, утвърден от министъра на културата по предложение на Национален съвет по библиотечно дело.

Нека отново приемем, че съдържанието на чл. 8 е коректно. Но тогава защо НСИ все още поддържа статистика, която не съответства на Закона? Тя обхваща библиотеки с фонд над 200 000 единици, при това не само обществени, но и университетски, и специални... Може би не е за учудване, че сред онези 47 библиотеки присъстват само 4 читалищни и градски.

Като стана дума за *читалищните библиотеки* следва да се уточни, че те са обект и на още един нормативен акт – Закон за народните читалища. С други думи, те са на „двойно“ подчинение. Управляващите ги обаче (Министерство на културата, Читалищно настоятелство, Председател на читалище, община или кмет...) имат само права, а библиотеките са длъжни просто да се подчиняват. Така, един човек е и секретар на читалище, и чистач, и... ако му остане време, библиотекар. Често към м. декември на съответната година става ясно дали има пари за библиотеката или не. Парадокси, нали?

Струва ми се, че внимателното вглеждане в текста на чл. 8 откроява най-малкото *четири въпроса*: на основата на какви измерители е установено, че обществените библиотеки у нас трябва да притежават фонд с обем над 3000 единици (защо бройката не е 200 000 например); какви биха били източниците за финансиране; какво точно означава квалифициран персонал; съществуват ли вече стандарти за библиотечно-информационно обслужване.

Стана известно, че вече е разработен стандарт, но той постоянно се доработва (съществуват най-малко 7 негови версии) и все още не е приет.

Любопитно би било да се проследи и как ще бъде дефинирано понятието „библиотечно-информационно обслужване“ – как ще се аргументира наличието на „информационно“ като нещо различно от „библиотечно“. Струва ми се, че библиотечното обслужване обхваща различни дейности, но те са пряко свързани с информацията, информационното обслужване и информационните потребности на читателите/потребителите. Въпреки това... нека се доверим на закона и вероятните стандарти към него.

Всъщност, има още един много важен въпрос: достъпен ли е вече *Регистър на обществените библиотеки* у нас (съгласно чл. 10 (1) от Закона). На този въпрос мога да отговоря: все още не.

Тъй като за настоящото изложение ключов е въпросът за финансирането, ще се спра по-подробно на него. В **глава осма** на Закона (в сила от 01.01.2010 г.) са описани правила за финансиране на обществените библиотеки. Според текстовете в тази глава, Националната библиотека се финансира приоритетно от бюджета на Министерството на културата. А другите? В следващата по значение група са т. нар. регионални библиотеки. В Закона е записано, че те имат собствен бюджет (чл. 60), но... вижте **чл. 61**: „Приходите по бюджета на регионалните библиотеки се формират от

1. средства от бюджета на общините, на чиято територия е седалището – за основната им дейност, въз основа на нормативи за държавни дейности;
2. допълнителни средства от републиканския бюджет чрез бюджета на Министерството на културата за функциите по чл. 27, ал. 1, т. 2, 3, 5, 6, 8 и 10;
3. такси;
4. глоби;
5. сключени договори за проекти и програми;
6. международни фондове и програми;
7. дарения и завещания;
8. реализирани специализирани библиотечни услуги по чл. 52, ал. 1, т. 6;
9. други източници, установени със закон или с друг нормативен акт“.

Какво всъщност се опитва да регламентира чл. 61? От една страна, още в началото на Закона, обществените библиотеки се извеждат като значими на национално ниво (е, и на местно, но все пак...). От друга страна следва да имат осигурени източници за финансиране, а от трета – да му мислят общините (т. 1). При това, по нормативи за държавни дейности! Текстът в т. 2 пък повече обърква, отколкото обяснява. Ето какво гласи например т. 8 от чл. 27 (1), към който е направена препратка: „8. разработват и участват в програми и проекти“. Питам се, това как да се отнесе към т. 5 на чл. 61: „5. сключени договори за проекти и програми“. Какъв смисъл има в тази плетеница от препратки, след като нищо не „казва“? Но нека се съсредоточим върху т. 7 на чл. 61. Две проучвания, проведени съответно през 2005-та и 2008-ма година, категорично установиха, че даренията и завещанията не са развити практики в нашите библиотеки днес. Ако все пак ги има, става дума най-вече за дарения на някоя и друга книга или 1–2 компютъра (може би!) В анкетни карти респонденти споделят, че в населеното им място живеят бедни хора, както и много безработни⁹. А какво се съдържа в т. 8 на чл. 61 от горния цитат? Препраща към чл. 52 ал. 1 т. 6: „6.

⁹ Вж. например: Харизанова, О. (2007) Българските библиотеки и информационното общество. Унив. изд. „Св. Кл. Охридски“, С., 2007, – с. 60.

публикуване на издания“. Вероятно ще се съгласите с мен, че подобна дейност едва ли ще осигури достатъчно финансови постъпления за дадената библиотека, а освен това също изисква налични финансови ресурси.

В крайна сметка се оказва, че част от българските библиотеки са подчинени на един основен за тяхното функциониране закон. Вярвам, че това е в техен интерес, защото би следвало да гарантира ясни задължения и права. В същото време, от краткото представяне на съдържанието на закона е видно, че той регламентира едно *статукво, отдавна несъответстващо на изявените ценности и реалности в нашето общество при това с двусмислени текстове*. Дори и да пропуснем недостатъците или неяснотите в конкретните текстове, в множеството безсмислени препратки към други правила (наречени „други нормативни актове“ без да е ясно какви точно), двойното подчинение на читалищните библиотеки, липсата на ясен контролиращ орган за останалите библиотеки (не обществените), остава *противоречието между децентрализирания модел на управление, пазарно ориентираната икономическа среда и вменените непазарни и централизирано зададени задължения на библиотеките*. Това противоречие е толкова значимо, че може да обясни сериозните финансови затруднения на голяма част от библиотеките в изнемоощяла държава като нашата, проблемите им с качеството на фондовете, с качеството на библиотечните услуги, с намаляващия престиж на библиотечната професия. Това противоречие е толкова силно, че влияе и върху интереса на потребителите на библиотечни услуги. В неформални разговори с младежи (студенти) получавам преобладаващо един и същи отговор на въпроса колко често влизат в библиотеки: „рядко, защото не намирам онова, което търся; предпочитам да се ровя в интернет“.

През последните една-две години посещаващите библиотеки нарастват като брой – с малко, но бележат ръст. Въпросът е защо намаляват регистрираните читатели. Дали пък не е поради това, че хората един-два пъти пробват и след като не намерят нужното, си тръгват (повечето от тях – завинаги)? Така ли е наистина? Ако е така, в чий интерес е? Ако не е така, къде са корените на кризата в библиотеките?

Библиотеката в неравен дуел

В опит да отговоря на множеството повдигнати по-горе въпроси, ще цитирам едно есе, озаглавено „В библиотеката или пред компютъра“ и написано от студент в първи курс (бакалавърска степен; задочно обучение, специалност „Библиотечно-информационни науки“): „Какво представляват библиотеките? Вероятно по-голямата част от днешното поколение би казало, че става въпрос за скучно място, където определен кръг от хора просто

разглеждат сред безброй четива, търсят някаква информация или за развлечение избират интересен роман. Няма ли да е по лесно да седнеш пред компютъра/телефона и за минути да научиш това, което те интересува, без да е нужно дори да излизаш от вкъщи? (...) За съжаление в България на библиотеките днес се гледа като на остаряло или чуждо място. Вече е рядкост да срещнеш млад човек в тях, което е наистина тъжно.“ Но... същото това есе съдържа и следното: „Технологиите не са погълнали изцяло библиотеките. Предвид всички възможности и улеснения, които предлагат новите технологии, в забързаното ни ежедневие човек се нуждае понякога от временно „напускане” на този виртуален свят, заобикалящ ни отвсякъде. (...) Библиотеките и новите технологии не бива да се противопоставят. Те могат единствено да се допълнят в нашите модерни времена, когато всяка технология идва и заема мястото на друга, източниците на информация са много, а най-новите технологични постижения доказват превъзходството на човешкия ум и разкриват нови необятни светове, в които господстват клавишите, опциите и скоростта. (...) В моето ежедневие аз трудно мога да си представя живота без новите технологии. Като започнем от мобилните телефони, компютрите, интернет и стигнем до най-новите „машинки”, улесняващи потребителя максимално (таблети, iPhone и т. н.). Използвам интернет, за да се информирам за новостите от страната и света, да общувам с приятели, да следя прогнозата за времето, транспортния трафик, да слушам музика и какво ли още не. Въпреки това, когато се почувствам изморена или имам нужда от интересно четиво, винаги книгата от читалищната библиотека е изборът в моите ръце. Един роман, прочетен от интернет, няма същото въздействие като романа, разлистван многобройно.“

Колко младежи обаче мислят по този начин? Струва ми се, че не са преобладаваща част. Защото вече е известно, че всяка година броят на децата, които прекъсват завинаги образованието си, преди да са завършили гимназия, нараства. Известно е също, че около 20 000 на година не влизат изобщо в класната стая или спират да ходят на училище¹⁰. С други думи, при растящ брой неграмотни е логично да се очаква и нарастващ брой нечетящи, както и на незаинтересовани от библиотеките. Дали това се дължи на криза в ценностната система на българите или е породено от други, по-глобални процеси (например масовото обедняване), е отделен въпрос. Коректно е обаче да се подчертае, че обществото не е в състояние да оцени ролята на библиотеките, защото е в продължителна криза – ту политическа, ту икономическа, но винаги ценностна. Тази криза продължава вече повече от 20 години и разпростира ефектите си върху поколения българи. При тези условия как библиотеките да продължат да изпълняват ролята си на гарант за равноправен достъп до информация и постижения на културата, да съдействат за

¹⁰ Вж. още статия в Dnes.bg от 02.02.2011 със заглавие „Българите тънат в неграмотност, обяви ЕК“.

уравновесяване на шансовете на желаещите да се докоснат до знанието, да съдействат за намаляване на неграмотността, невежеството и изостаналостта?

Какво се случва в обществото, на което би следвало да служат библиотеките? Не са една или две публикации (научни, популярни, особено в периодичните издания), доказващи повсеместното властване на т. нар. чалга-култура в днешна България. Например в началото на м. септември медийното пространство бе ангажирано с потресаваща тема. Много издания (печатни и електронни) ангажираха вниманието на читателите/зрителите си с въпроса за т. нар. чалга-тетрадки, пуснати на пазара преди новата учебна 2012/2013 година. По-конкретно, известна фирма, занимаваща се с разпространение на чалга музика, както и „пласиране“ на певци, пуска в продажба тетрадки. На табелата от изображение 1 (по-долу) пише следното: „Комплект диск + помагало учебническо 1.99“. Цената е в лева, но по-интересното е, че всъщност става дума за дъмпинг на пазара – дискът, който се предлага с тетрадка, отделно струва 7 лв.

Изображение 1

Източник: Нова мода – чалга тетрадки. в. Труд, 29.08.2012, <<http://www.trud.bg/Article.asp?ArticleId=1523878;17.09.2012>>

Изображение 2

Източник: „Чалга тетрадките“ – това е новата тема, която тресе основите на българското образование, неговите функции и послания. Actualno.com, 11.09.12, <http://education.actualno.com/news_399794.html#ixzz26dZ1DTKZ;17.09.2012>

Изображение 3

Източник: Чалга тетрадките не са приети добре в клас, Азис пуска раници. в. 24 часа онлайн, 05.09.2012, <<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1532402;17.09.2012>>

Как завършва статията на М. Емануилова във в. Труд (изображение 1)? Ето така: „На въпрос дали е уместна продажбата на „ученически помагала“ заедно с дискове с песни, които съдържат текстове като: „Като грип ме преповтаряй, много дълго ме изгаряй. Ти си много готин тип, но си като летен грип“, Любомир Костадинов възкликна: „Защо не?! Това е една весела шеговата песен. Чалга текстовете са много по-прилични от българския и чуждестранния поп напоследък“.

Самите медии експонираха темата и я „разнищиха“, но критикувайки „лошото“, на което се учат децата, те (волно или неволно)

станаха публична трибуна и скрита реклама на кича. Обяснимо, появили се и много мнения – някой „за“, повечето – „срещу“¹¹. Ето само две извадки:

Защо чалга до ликовите на Ботев и Левски
13.09.2012 18:00:24 часа 908

СНЯ ден медите информираха, че ученически тетрадки и помагала се продават с лъка на чалга изпълнители. И дори се показваха голите части на някои певци. Тетрадките се продавали наравно до тези с образите на Ботев и Левски и като промоция към тех филмите и дискове с разгънати им репертоар. Ботев и Левски са пример на духовност и героизъм в името на народа си. А с тези на какво възпитаване децата си?

Свети Иван Златоуст казва: „Да се хранят децата не учи самата природа, без всякакви книги и наставления. Но за да не бъдат виновни в детубийство, родителите трябва да се грижат за образованието на детското сърце с правилата на добродетелите и благочестието. Има бещи, които не щадят нищо, само да могат да осигурят на своите деца богато наследство, всякаво удоволствие и възможност да удовлетворят своите чувствени желания, но за това децата им да са християни, да се упътиват в благочестие - за това и не мислят. Голямо заслепение!

Източник: Защо чалга до ликовите на Ботев и Левски.
в. 24 часа онлайн, 13.09.2012,
<<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1540599>;
17.09.2012>.

Книжари бойкотират чалга-тетрадките

Реалии с Google МУЗИКА ЗОДИИ ЗОДИИ

В предучебната треска след дълга и родителни вестници оповестиха, че на пазара гусват тетрадки с лъка на някои попфолкпевици Азис. Имало и музикални дискове. Тетрадките с лъкове и на други чалга детският сърце колкато на пазара, донесе и тазова оскъдност.

Подадени на ученически пособия на едно на борсата в София ги бойкотират, казва собствениката на книжарница „Светият“ на пазара в Глобална Добрица Дабрина. Тя зареждала стока в същия ден, в който чула новината по радиото. Некаже, няма и да излезе от тук, защото смяташе, че не е разумно да няма тазова стока, отворени и търговеците.

Да се правят такива пособия е комерсиално, срамна мисловна постъпка, казва Добрица. Никога не подкрепят в мисловите на цялото село общество. В единствената книжарница, която е свързана с местните жители и образованието.

Източник: Книжари бойкотират чалга-тетрадките.
в. Нов живот, 02.09.2012,
<<http://novjivot.info/09/02/27870>;
17.09.2012>.

Във форума под статията за бойкота на книжарите „една майка“ (така се е нарекла) е написала следното: „Всичко друго е наред, че остана само от агресията на чалгата да пазим децата си! Съжалявам, но аз нямам нищо против чалгата! По-добре ли е от корицата на тетрадката на детето ми да му се усмихва Спайдърмен????? За разлика от вас, аз съм против тези герои, защото детето на една позната беше решило да скача от прозорец именно като героя от анимационния филм /Слава на Бога не успя – видяли са го навреме/.“ Друг, назовал се Родител, контрира: „Защо не сложат върху тетрадките на нашите деца красиви фотографии от прекрасната ни страна, защитени видове животни и растения? Явно защото няма да се купуват!!!! Госпожо "Една майка", вие може да нямате нищо против чалгата, но това не означава, че голия з...к на Азис трябва да е върху учебно пособие, нито пък Батман, Спайдърмен, или пък Джъстин Бийбър, да не говорим за страховито изглеждащите кечисти. Точно заради това мислене, че някой нямал нищо против чалгата и си пада по нея, производителите произвеждат по-

¹¹ Вж.: Димитрова, Н. (2012) Чалга тетрадките: Обществото прехвърля проблема на една институция, която няма какво да предприеме. (Интервю с зам.-министъра на образованието М. Дамянова). Радио Сливен нет, 31.08.2012, <<http://new.sliven.net/sys/news/index.php?id=84680>; 17.09.2012>; Карастоянов, Хр. (2012) Чалгата не е в тетрадките. Другаде е. в. Труд, рубрика „Анализи“, 16.09.2012, <<http://www.trud.bg/Article.asp?ArticleId=1544393>; 17.09.2012>.

добни безобразия!“ По-надолу Anii_5 признава: „Аз мисля, че няма абсолютно нищо лошо в тези тетрадки не разбирам какъв е проблемът и ако детето ми поиска такава тетрадка с удоволствие ще го зарадвам и ще му я купя! Така че най-добре да ги оставят да се продават, защото книжарниците ще спечелят доста от тетрадките.“¹²

Едва ли е нужно да продължавам с цитати. Кой ли не се изказа по горната тема – от министъра на образованието, до родители, интелектуалци... Всеки с претенции към управляващите, към институциите, към културата, към „простите българи“, към нравите български. За чалга-култура ли става дума? За мол-култура ли става дума? За упадък на ценности ли става дума или за ново време, нови поколения – все продукти на т. нар. преход (по-точно – грешки на прехода)?

Нека се върнем обаче на двубоя. Възможно ли е библиотеката да победи „чалгата“ или „шопинга“, да победи ефекта от борбата между молове (поникнали като гъби през последните 2–3 години) и сергии, между атрактивността на жълтата преса и тежестта на научното знание, между постиженията на изкуството и кича? Отговорът не е лесен, даже е с алтернативи. И да, и не – зависи. От какво?

Корените на днешната библиотечна система може да се търсят в периода след 1878 г., когато българската държава започва изграждането на развиваща се институционална система за култура. Тя утвърждава държавното начало при финансирането и стимулирането на литературата, изящните изкуства, музиката и театъра, издателската дейност, изследванията на българското минало. Изградената тогава система запазва в значителна степен самостоятелността на културните институти и поддържа наследеното от Възраждането демократично начало за самоуправление като подкрепя общественото начало при управлението на училища, читалища, художествена самодейност. С установяването на режима от 1944 г. се поставя началото на централизирано управление на културно-просветната дейност. Така, постепенно, в началото на 70-те години на XX в. в социалистическа България се популяризира обществено-държавното начало в управлението на културата. Прилагането на принципите на плановост и централизъм в управлението довежда до създаването на Единна библиотечна система, обявена с Постановление № 2 на Министерския съвет от 1970 г. Освен това, към тогавашния Комитет за изкуство и култура се създава Междуведомствен координационен съвет, на който са възложени широки управленски и методически функции.

В последните месеци на 1989 г., като резултат от Перестройката в Русия, започна едновременен политически и икономически преход в

¹² Извадките от форума са без редакторска намеса.

България. Преходът обаче постави началото на спонтанен разпад в създадената след 1944 г. единна библиотечна система у нас, на утвърждаването на субективизъм при вземането на управленски решения, както и на масови съкращения на библиотечен персонал в много от библиотеките (особено в читалищните, училищните и специалните). В същото време модела на системата, нейните основи от социалистическия период, бяха променени в ущърб на библиотеките. Например е вярно, че:

- действа Закон за обществените библиотеки, но той е факт едва от 2009 г., т.е. след като се достигна до разруха в тези организации;
- действа Закон за задължителното депозиране на печатни и други произведения – ново название от 2009 г. на закон, приет първоначално през декември 2000 г. и *изменян общо осем пъти* за периода декември 2000 – декември 2010; като цяло обаче стотиците обществени библиотеки не са в обхвата на този закон (по обясними причини – видно от чл. 9, съдържащ описание на получателите на депозираните произведения, както и чл. 10, указващ как да се разпределят постъпилите екземпляри);
- „Междуведомствения координационен съвет“ вече е заменен с „Национален съвет по библиотечно дело“¹³, но с правомощия на консултативен съвет.

В крайна сметка, системата и днес продължава да се огласява като единна, да разчита на държавата и да очаква нейната „справедлива ръка“, но в една друга обществено-политическа и икономическа среда – свободен пазар, раздържавяване и децентрализация на управленските правомощия. Нещо повече, системата се опитва да бъде единна, но в условията на *упадък на предишните ценности и постепенно оттегляне на държавата*. Това е видно например от нормативно зададената среда, противоречаща на идеята за единство.

Към преживяната „ликвидация на библиотеки“ в началото на прехода следва да се добави и един друг паралелен процес, който започна по същото време и продължава лавинообразно да се развива: перманентни технологични революции, агресивно навлизане на нови технологии във всички сфери и нива – от професионалното развитие, до всекидневието. В началото на 90-те години на XX в. светът навлезе в ерата на информационното общество. По същото време мащабни изменения в съществуващата от столетие система за обмен на информация доведе до бързо модернизирание на съобщителната инфраструктура чрез мо-

¹³ Вж.: Портал за консултативни съвети към Министерски съвет – Национален съвет по библиотечно дело, <http://www.saveti.government.bg/web/cc_404/1;27.09.2012>.

билни и спътникови комуникации. Паралелно с това, постиженията на електронната индустрия навлязоха в полиграфията и издателската дейност, радиото и телевизията, кабелните и филмовите компании, развлекателната индустрия... Така, доскоро обособени отрасли на стопанския и социалния живот, за няколко години се интегрираха в единен комплекс, символът на който са интернет и мобилните комуникации днес. Интеграцията им бе стимулирана от процеса на дерегулация и разграждане на „естествени монополи“ (в съобщенията, в енергетиката и др.). Началото бе поставено в САЩ, но процесът бързо обхвана всички страни в света. В крайна сметка, фундаменталната технологична промяна оказва силно въздействие върху останалите сектори на икономиката (особено търговския и финансовия), както и върху политическите процес (например свързаните с т. нар. електронно правителство). В същото време промените рязко повишиха ролята на науката и образованието, чрез които би могло да се въздейства върху новите предизвикателства. Заговори се за *икономика на знанието*.

Безспорно е, че не библиотеките управляват технологичните промени и обществените трансформации. Под въздействието на развиващите се информационни технологии обаче към тях вече се предявяват претенции да са ангажирани и със създаване на информация, и с управление на знанието, и с подпомагане и стимулиране на образователния и научния процес. В съвременното общество, повлияно от ИКТ, върху библиотеката се оказва двоен натиск: от страна на обществото с нарастващите му потребности от информация и от страна на новите технологии, които се усъвършенстват и множат постоянно. Библиотеките са изправени пред *избор*: (→) да останат в историята и/или да се превърнат в „хранилище за книги“; (→) да се справят с предизвикателствата и да се интегрират в информационното общество като ключов конструкт, предлагащ алтернативи за достъп до наследеното знание, поддържащ канали за обмен на актуална информация, гарант за произхода и качеството на информационните продукти. За да избегнат първото и да получат шанс за второто, библиотеките следва да преживее *три ключови трансформации*:

- да ориентират услугите си към потребителя така, че да са конкурентни на алтернативните технологии за достъп до информация;
- да променят вътрешната си структура и да поемат нови дейности (свързани най-вече с управлението на информационни потоци в среда на компютърни мрежи);
- да разполагат с достатъчно квалифициран персонал в сферите на ИКТ.

Влиянието на опита

В заключение ще споделя лично преживяното през последния месец. Покупката на ново компютърно устройство (мобилно) ми осигури достъп до стотици хиляди електронни книги (безплатни), до стотици електронни периодични издания (безплатни), до интернет само с отваряне на устройството (неограничен достъп срещу символична месечна такса, равняваща се на 10 кафета). Даже не се нуждая от диск (преносим или не), за да съхраня нужната ми информация – тя вече е в облака¹⁴. Простичко казано, с едно докосване на един *app*¹⁵ вече съм в света на всичко онова, от което се нуждая в даден момент – собствена електронна библиотека, писма от имейла, чат с познати, телефония, пазаруване, откриване на нужна информация... Докосвам киберсвета тогава, когато пожелаая, защото е достъпно по всяко време, във всяка ситуация, от всяко място.

Споделям всичко това като илюстрация за посоката на промените, които предстоят и трябва да преодолеят нашите библиотеки. Мисля, че тепърва ще станем свидетели на събития, продукт на очакванията от страна на по-младото поколение: библиотеката „да отиде при тях“, а не те – „при нея“. Всъщност, колко библиотеки в България предлагат *app* за своите услуги? Колко от тях предлагат електронни услуги, достъпни онлайн? Нека уточня, тук нямам предвид достъп до онлайн каталог. Въпросите ми не са свързани единствено с ефектите от чалга- и молкултурата, а най-вече с нивото на технологично развитие на библиотеките, от една страна, и технологичните предпочитания на множеството българи, от друга.

Всъщност, у нас броят на използващите компютри и на свързаните с интернет постоянно нараства. Официалните данни на НСИ сочат, че за периода 2006–2011 делът на *интернет* потребителите се е увеличил двойно – от 21,8% на 46,4% (табл. 3). Любопитни са и данните за прогреса в *е-уменията* на проучените лица: използване на търсачка за намиране на информация – от 26,2% на 48,8%; използване на мрежи за споделяне на файлове – от 6,3% на 13,1%; свързване и инсталиране на нови устройства – от 9,1% на 14,2% и др. (табл. 4).

¹⁴ Облачни технологии – Cloud Computing.

¹⁵ APP – Application software.

Таблица 3. Използване на интернет (гражданите; 16–75 год. възраст; %)

Година	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Лица, които никога не са използвали интернет</i>						
Общо за страната	70,6	64,6	57,0	52,9	51,2	45,8
Северозападен	80	72	68	61	57	54
Северен централен	78	72	59	59	55	50
Североизточен	71	63	63	58	57	55
Югоизточен	74	68	65	52	55	48
Югозападен	57	51	42	41	38	32
Южен централен	77	72	60	60	58	51
<i>Лица, регулярно използващи интернет (поне веднъж седмично)</i>						
Общо за страната	21,8	28,4	33,0	39,7	41,6	46,4
Северозападен	15	22	24	34	36	39
Северен централен	16	23	31	35	40	43
Североизточен	20	29	29	35	36	37
Югоизточен	18	23	27	40	36	43
Югозападен	35	41	45	52	55	61
Южен централен	16	22	30	32	35	40

Източник: НСИ.

Таблица 4. Е-умения на лицата между 16 и 74 годишна възраст (%)

Година	2006	2007	2010	2011
<i>Видове дейности, извършвани в интернет</i>				
Използване на търсачка за намиране на информация	26,2	32,4	45,4	48,8
Изпращане на електронни писма с прикачени документи	20,6	26,6	32,2	36,7
Публикуване на съобщения в сайтове за разговори, форуми и т.н.	20,1	19,7	21,0	21,8
Провеждане на телефонни разговори по интернет	10,9	15,6	22,2	27,9
Използване на мрежи за споделяне на файлове (peer-to-peer)	6,3	9,6	10,7	13,1
Създаване на уеб страница	3,0	3,9	3,7	4,1
<i>Видове дейности свързани с използването на компютър</i>				
Копиране или преместване на файл или папка	28,2	30,4	:	40,6
Копиране и вмъкване на информация в рамките на документа	25,3	27,2	:	33,8
Използване на основните аритметични действия в таблица	18,3	18,0	:	21,8
Компресиране (архивиране) на файлове	11,2	19,0	:	25,3
Свързване и инсталиране на нови устройства, напр. принтер	9,1	8,8	:	14,2
Създаване на компютърна програма	2,4	2,7	:	2,4

Източник: НСИ.

С други думи, използването на ИКТ се разраства както в различните организации (държавни институции, образователни институции, бизнеса...), така и в домакинствата. Все повече българи си осигуряват лично комуникационно и информационно пространство според индивидуалните им потребности. Следва да се отчитат и темповете на увеличаване на тези потребители – само за пет години ръстът е впечатляващ. Тази тенденция е видна и от активността на е-пазара: броят на закупилите стоки и услуги чрез интернет като цяло расте. Очертава се само един съществен проблем: през последните години ръстът на онлайн поръчките и пазаруването е за сметка на доставчици от чужбина. Например през 2008 г. 81,4% от проучените лица са използвали български онлайн магазини, а 20% – на страна от ЕС; през 2011 г. обаче поръчващите в български е-магазини намаляват до 72,7%, като нарастват заявките към ЕС-магазини – 37,9%. Това изместване на предпочитаните е-пазари може да се обясни и с проблеми относно количеството и качеството на услугите на българските доставчици, и с големия брой хора, емигриращи от България. Независимо от причините, *мястото на нашите библиотеки в доставките на информационни е-услуги* е ясно – те не присъстват онлайн.

Обобщение

Може да се твърди, че се откроява *съществено несъответствие* между текущите нагласи (особено на младото поколение), протичащите процеси на маргинализация на големи групи българи (по различни причини) и необходимостта от развитие на икономика на знанието. Например често повдиган въпрос в много публикации е как да се преодолее чалга-културата или мол-културата, на които е подвластна голяма част от населението в страната. Този въпрос е още по-болезнен относно ролята на библиотеките – да следват тези предпочитания на потенциалните си потребители или да се опитат да „преборят“ установилите се нагласи. Но по същество, проблемът се отнася до бъдещето на библиотеките като активни организации в информационната икономика. Безспорно е, че използването на ИКТ се разраства. Нещо повече, има основание да се приеме, че все повече българи се насочват към осигуряване на лично/персонално информационно пространство. Ето защо не е изненада, че предпочитанията им са за библиотека, основана на ИКТ и интернет, в съзвучие с темповете и нивото на технологично развитие. Дали библиотеките са готови за предизвикателството? Отговорът е „не“, защото те се опитват да развиват своята дейност в несигурна и противоречива институционална среда, от една страна, а от друга – като непазарни субекти в пазарна икономика с интензивна конкуренция в ИТ-услугите. Факт е, че пазарът се доминира от техноло-

гични гиганти като Google, Microsoft и др., международни издатели и дистрибутори на ИТ-продукти, местни „играчи“ или малки доставчици, но които се борят за привличане на едни и същи клиенти. В тези условия успехът на библиотеките до голяма степен зависи от позиционирането им на свободния пазар на информационни услуги (със или без помощ от държавата).

Към горните мисли ме насочи дуела, в който напълно възможно е да спечели спортната зала. Твърде вероятно е гласувалите в онзи сайт също да са си закупили устройство като моето. Логично, тъй като вече са с осигурено персонално информационно пространство, сега се нуждаят от зала, в която да спортуват. Прави са. Имат едно, нямат друго. Пожелават си да го имат.

Аз пък си пожелавам да имам постоянен достъп до избрани колекции на някои наши библиотеки. Дано!

Послепис

Може би се питате какъв е резултатът от „Дуела“ в Livenews.bg? След 20 дни (04.10.2012) отново проверих: 50% срещу 50%. Това обаче все още нищо не означава, защото отново не е ясно колко всъщност са гласувалите. Все пак..., има повод за оптимизъм, нали?